

Návrh metodického pokynu

ke sjednocení procesu při stanovení odchylného postupu pro volavku popelavou

Martina Koubová, Helena Neuwirthová

V posledních letech narůstající populace rybožravého predátora volavky popelavé (*Ardea cinerea*) je důvodem k nevraživým reakcím rybářů. Tato situace podnítila potřebu vytvořit návrh metodického pokynu, který by upravil a sjednotil postup orgánů ochrany přírody při rozhodování o stanovení odchylného postupu podle zákona o ochraně přírody a krajiny při ochraně volavky popelavé z důvodu prevence závažných škod v rybářství nebo za účelem ochrany volně žijících živočichů.

Návrh metodického pokynu, který má orgány ochrany přírody provést procesem stanovení odchylného postupu a upozornit je na problematické jevy, jakými jsou legislativní rámec, stanovení závažné škody a dosavadní znalosti o biologii těchto ptáků, vypracovala Agentura ochrany přírody a krajiny ČR pro potřeby Ministerstva životního prostředí. Odchylný postup podle § 5b zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny v platném znění (dále ZOPK), lze stanovit jediné tehdy, pokud neexistuje jiné uspokojivé řešení, z důvodu prevence závažných škod v rybářství nebo za účelem ochrany volně žijících živočichů.

Pokud je žádost o odchylný postup podána z důvodu prevence závažných škod v rybářství, je nutné vyhodnotit, zda vůbec

ke vzniku závažné škody může dojít. Ta vzniká zpravidla v důsledku kumulativního vlivu predace a aktuální početnost jedinců a může mít maximálně indikativní povahu. Proto je důležité sledovat početnost volavky popelavé po celé období roku a nejlépe i v předchozích sezonách. Přítomnost druhu na lokalitě je ovlivněna klimatickými podmínkami a potravní nabídkou. V závislosti na těchto faktorech dochází k přeletům a nepravidelným fluktuacím mezi jednotlivými lokalitami. Proto se vždy pracuje pouze s relativní početností. Ovšem samotná přítomnost volavek na lokalitě nemá vždy souvislost s predací živých ryb, jelikož volavka dává přednost mrtvým rybám (CREUTZ, FALKE 1963 in HUDEC *et al.* 1994). Při opatrování podkladů je proto nutné vzít v po-

taz základní údaje o potravním chování, biologii a ekologii volavky popelavé.

Návrh metodického pokynu neopomenul fakt, že potrava volavky popelavé je sice výhradně živočišná, není však složena pouze z ryb, ale též z drobných savců, obojživelníků, plazů, ptáků, hmyzu a dalších bezobratlých. Poměrné zastoupení jednotlivých složek potravy se liší v závislosti na lokalitě, ročním období, stavu vody a dostupnosti potravy. Denní spotřeba potravy je udávána v rozmezí 330–500 g, podle některých zdrojů až 700 g (HUDEC *et al.* 1994). Přestože je potrava ptáků místně a časově variabilní, lze některá zjištěná a publikovaná fakta zevšeobecnit. Běžné je v potravě dospělých jedinců zastoupen značný podíl drobných savců. Uvádí

Volavka popelavá má v oblibě jak stojaté, tak tekoucí vody. Na Lednických rybnících hnízdí nepřetržitě od roku 1932 a vytváří zde vedle kvakošů nočních rozsáhlé hnízdní kolonie. Aby se zamezilo jejich rušení, jsou ostrůvky pro veřejnost nepřístupné.

Foto Zdeněk Patzelt

Narůstající populace volavky popelavé iniciovala vytvoření návrhu metodického pokynu, který by upravitel a sjednotil postup orgánů ochrany přírody. Foto Enrico Gombala

se dvakrát více kusů savců než ryb, přičemž z hlediska hmotnosti je podíl obou hlavních složek potravy přibližně vyrovnaný. Ovšem EXNEROVÁ a BOHÁČ (1991) zjistili, že v případě vysoké abundance (početnosti) drobných savců může být v potravě až 90% hmotnostní podíl drobných savců. Naopak potrava mláďat je složena většinou z ryb, protože jsou pro ně pravděpodobně lépe stravitelné (HŮLKA 2006). Volavky dávají často přednost rybám uhynulým a rybám ve špatné kondici před zdravými (na ulovení zdravé ryby musí volavka vydat mnohem více energie; DORR *et al.* 1998). Domněnku, že zjištěná vyšší koncentrace volavek popelavých na rybnících vypovídá o špatném zdravotním stavu rybí obsádky, lze nalézt i v příspěvku EXNEROVÉ *et al.* (1990), HŮLKY (2006), MANDÁKA a POLÁŠKA (2006). Neopomenutelnou roli hraje i velikost kořisti; volavky preferují ryby o délce 10–25 cm (EXNEROVÁ *et al.* 1990, DEL HOYO *et al.* 1992), samozřejmě že i velikost lovených ryb se mění v závislosti na věku ptáků.

V návrhu metodického pokynu je zohledněna morfologie rybníka, zvláštního rybochovného zařízení či toku (v rozsahu podle žádosti). Vzhledem k lovecké strategii volavky popelavé, kterou je brodění a číhání na kořist, nejsou její přítomností ohroženy hluboké rybníky, rybochovná zařízení a úseky toků se strmým sklonem břehů a dna. Na větších nádržích s rozvinutými porosty mají volavky dostupnou potravu z pobřežního pásma jen v místech, která nejsou souvisle zarostlá tvrdou litorální vegetací, zneumožňující brodění na mělčině. Z uvedených poznatků vyplývá, že obecně může volavka popelavá při početnějším výskytu způsobit značné škody na plůdkových výtažnicích, výtažnicích a chovných pstruhových tocích.

Právě zde by mohlo dojít až ke vzniku závažné škody, volavka tu totiž má díky malé hloubce vody jednoduchý přístup k potravě, která jí vyhovuje i z hlediska její velikosti. Menší škody působí na násadových a hlavních rybnících s chovem kapra. U doplňkových druhů je vliv predace patrný především v chovu lina, štiky, lososovitých ryb a lipana. K nejintenzivnějšímu predacímu tlaku dochází na drobných tocích, v mělkých rybníčních okrajích a na nezamrzajících částech nádrží a toků.

Závažná škoda v rybníkářství

Na otázku, jak stanovit závažnou škodu a jak velká je vlastně závažná škoda, nejsou schopni přesně odpovědět ani odborníci z řad ekonomů a právníků zabývajících se životním prostředím, oceňovatelé přírodních zdrojů, ani soudní znalci v oblasti rybářství. Pojem závažná škoda je sice použit v ZOPK, ale v české legislativě neexistuje jeho bližší vysvětlení. Oslovení odborníci se shodli, že se jedná o velmi relativní a velmi subjektivní pojem, který je těžko uchopitelný a musí se posuzovat případ od případu.

Návrh metodického pokynu řeší stanovení závažné škody tak, že příslušný orgán ochrany přírody porovná celkovou ztrátu ryb s průměrnými ztrátami jednotlivých věkových kategorií konkrétních druhů ryb. Při standardním rybářském obhospodařování dochází ke značným ztrátám na chovaných rybách, které nemají přímou souvislost s působením volavek. V každé obsádce se vyskytuje určité procento ryb malých, vyhublých a defektních. V důsledku mechanického poškození při výlovcích, dopravě, manipulaci spojené s vysazováním, onemocnění způsobeného pato-

Péče o přírodu a krajinu

genními původci a zhoršenou kvalitou vody dochází k nezanedbatelným ztrátám. Zejména jednohorkový systém (nasazení a výlov rybníka v jednom roce) je spojen s vyššími ztrátami v důsledku manipulace, pohmoždění při slovení, dopravě a komorování. Některé obsádky jsou přelovovány i třikrát za rok (rychlený odchov kapřího plůdku). Např. při polointenzivním chovu kaprů je obvykle vysazováno 500–1 500 ks/ha ryb kategorie K₁, pokud je obsádka přikrmována a rybník dohnojován organickými hnojivy, je nasazována tzv. zhuštěná obsádka až 15 000 ks/ha (intenzivní obhospodařování) a u K₂ až 3 000 ks/ha i více. Při průměrné meziroční mortalitě 10–30% z K₁ na K₂ uhynie 50–450 ks/ha/sezonu, resp. 1 500–4 500 ks/ha/sezonu u nasazených zhuštěných obsádek. V praxi proto dochází k záměrnému nadsazování rybníků, aby se vyrovnaly očekávané ztráty (ČITEK *et al.* 1998).

Z toho důvodu lze o závažné škodě uvažovat pouze v případě, že zraněné/zkonsumované množství ryb významně převyšuje průměrné meziroční ztráty. Toto procento lze však stanovit až při výlovu. Podle typu poranění u ryb je možné určit, zda predátorem byla opravdu volavka (ryby, které uniknou ze zobáku volavky popelavé, mají po obou stranách těla různě velké pohmožděliny a šrámy nebo poškozený šupinový pokryv těla, ale na rozdíl od kormorána volavka neproniká zobákem do svaloviny; KORTAN a ADÁMEK 2010).

Závažná škoda na vodních tocích

Při zjišťování závažných škod v rybářství na vodních tocích, je nutné podle návrhu metodického pokynu šetřit jako podklad marně vynaložené náklady na dodatečné zarybňování vodního toku. Škodu na rybářství je totiž možné vnímat ve dvou úrovních, a to v rybníkářství a ve volných vodách. Majetková škoda na rybách vzniká pouze při hospodaření v oblasti rybníkářství, ale škodou na rybářství ve volných vodách (na vodních tocích) není myšlena škoda na rybách, resp. na majetku. Škodou zde mohou být náklady, které poškozený ze svého majetku vynaložil zbytečně, aniž se s nimi dostavil očekávaný výsledek, či které musel použít na nápravu stavu vyvolaného škodnou událostí (marně vynaložené náklady). Takovými zbytečnými náklady mohou být např. výdaje, které subjekt rybářského práva vynaložil ze svých prostředků na doplnění stavu ryb (zarybnění) ve vodních tocích, v nichž vykonával rybářské právo, přestože mu k rybám samotným nesvědčilo vlastnické právo. Tato úvaha vychází ze třech rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 25 Cdo 540/2003, 25 Cdo 3206/2007 a 25 Cdo 3961/2009, která uvádějí, že vlastnické právo k rybám v tekoucích vodách není možné, protože neulovené ryby ve vodních tocích se považují za „věc ničí“

(*res nullius*); Věstník MŽP 9/2006, sdělení č. 22. Ztráta dosud neulovených ryb žijících ve vodních tocích v důsledku predace tudíž nemůže představovat snížení majetkového stavu (škoda) oprávněného subjektu rybářského práva, neboť ten ryby k okamžiku jejich ztráty nevlastnil, protože vlastnické právo k uloveným rybám a vodním živočichům vzniká až jejich ulovením; viz ust. § 2 písm. f) zákona č. 99/2004 Sb., o rybářství. Rozhodnutí z roku 2007 a 2009 ale zároveň připouštějí, že škodou mohou být již zmíněné marně vynaložené náklady na nápravu stavu vyvolaného škodnou událostí.

Odchylný postup lze stanovit rovněž za účelem ochrany volně žijících živočichů. Při úvaze, zda organismy ve vodách jsou volně žijícími živočichy, se vychází z ust. § 3 odst. 1 písm. d) ZOPK (volně žijícím živočichem je jedinec živočišného druhu, jehož populace se udržuje v přírodě samovolně, a to včetně jedince odchovaného v lidské péči vypuštěného v souladu s právními předpisy do přírody). Jsou jimi tedy přirozeně se rozmnožující ryby, obojživelníci a vodní bezobratlí. Vzhledem k širokému potravnímu spektru volavky popelavé je její predanční vliv na volně žijící živočichy značně obtížné prokázat a následně kvantifikovat. V případě hodnocení žádosti zdůvodněné ochranou živočichů je nezbytně nutné velmi podrobně a důkladně prošetřit podklady žádosti a skutečnosti shromážděné v průběhu správního řízení. V praxi budou případy, kdy by bylo možné odchylný postup z tohoto důvodu povolit, velmi ojedinělé.

Při posuzování podkladů se bere v úvahu složení rybího společenstva, zda se jedná svým složením a denzitou o přírodě blízké rybí společenstvo významné z hlediska ochrany přírody se zastoupením druhů vzácných a zvláště chráněných a zda by bylo schopno se samovolně udržet v přírodních podmínkách. Z hlediska ochrany přírody vnímáme jako zásadní ochranu rybích společenstev s významným zastoupením původních (autochtonních) druhů ryb v příslušném rybím pásmu (ADÁMEK *et al.* 1997), které jsou součástí vodního ekosystému bez záměrné činnosti člověka, dále úseků vodních toků a vodních ploch, kde se hospodaří extenzivním způsobem a zásahy do rybích

společenstev jsou minimální, a částí, které jsou svým charakterem přírodě blízké.

V obou případech by měly být při hodnocení důkazů identifikovány rovněž lokality, kde by povolený odstřel a vyrušování volavek mohlo způsobit negativní ovlivnění jiných zájmů ochrany přírody. Jedná se zejména o lokality s významnými zimovišti vodních ptáků a o zimoviště zvláště chráněných druhů, které by mohly být z důvodu nadměrného rušení ohroženy. Je třeba vyloučit plašení a odstřel v maloplošných zvláště chráněných územích, kde by mohlo dojít k ohrožení předmětu ochrany. Takové úseky je možné např. v rámci podmínek rozhodnutí z povolení vyjmout.

Pokud neexistuje jiné uspokojivé řešení...

V úvodu bylo řečeno, že odchylný postup lze stanovit pouze v případech, že neexistuje jiné uspokojivé řešení. Součástí návrhu metodického pokynu je přehled opatření používaných k zabránění a omezení škody způsobené volavkou popelavou na rybách, jejich účinnost a omezení. Mezi technická opatření se řadí mj. ploty, sítě či elektrické ohradníky. Obecně se jedná o účinné prostředky, ale jejich použitelnost se z ekonomických a realizačních důvodů omezuje na malé rybníky a rybochovná zařízení. Další typ opatření spočívá v záměrné změně složení rybí obsádky (*buffer species* – společně s cílovými druhy ryb jsou vysazovány některé druhy méně hodnotných, plevelných ryb ve velikosti vyhovující nárokům volavek), udržování takové hloubky v okrajových částech vodní plochy, která volavce ztíží přístup, používání neplovoucího krmení, pravidelné pochůzky či přítomnost vycvičeného psa ve vymezeném prostoru. Jedná se o metody, které dosahují pozitivních výsledků, ale jejich použitelnost je značně omezená na větších a nepřehledných plochách a rybníčních soustavách.

Lze jen doufat, že vzhledem k narůstajícímu počtu žádostí na stanovení odchylného postupu pro volavku popelavou bude návrh metodického pokynu v dohledné době schválen a ulehčí orgánům ochrany přírody proces rozhodování podle § 5b ZOPK.

Autorky pracují v Sekci ochrany a krajiny v AOPK ČR, oddělení druhové ochrany

LITERATURA

ADÁMEK Z., VOSTRADOVSKÝ J., DUBSKÝ K., NOVÁČEK J., HARTVICH P. (1997): Rybářství ve volných vodách. East Publishing, Praha. – ČÍTEK J., KRUPAUER V. a KUBŮ F. (1998): Rybníkářství. Informatorium. Praha 1998. – DORR B., TAYLOR J. D. (2003): Wading bird management and research on North American aquaculture facilities. Proc. of the 10 th Wildlife Damage Management Conference. (K. A. Fagerstone, G. W. Witmer, Eds). 52-61 pp. – EXNEROVÁ A., BOHÁČ D., MUSIL P. (1990): Příspěvek k potravě volavky popelavé (*Ardea cinerea* L.) v hnízdní době a vliv potravy na výskyt tohoto druhu na rybnících Třeboňska. In: Ptáci v kulturní krajině – 1. díl. Sborník přednášek z II. jihočeské ornitologické konference konané ve dnech 25. a 26. února 1989 v Českých Budějovicích. Vydal JČOK DK v Českých Budějovicích a KSSPPOP České Budějovice. 63-86 pp. EXNEROVÁ A., BOHÁČ D. (1991): Potrava volavky popelavé, *Ardea cinerea*, v hnízdním období. Sylvia 28: 77-88. – HOYO del J., ELLIOT A. a SARGATAL [eds.] (1992): Handbook of the Birds of the World, Vol. 1: Ostrich to Ducks. Lynx Edicions, Barcelona. – HUDEC K. et al. (1994): Fauna ČR a SR. Ptáci 1. Academia Praha. – HŮLKA P. (2006): Potravní ekologie a etologie volavky popelavé (*Ardea cinerea*) v oblasti CHKO Třeboňsko a Podkrkonoší. Předběžná studie vnitrosezónní diferenciace využívání habitatů. Nepubl. – KORTAN J., ADÁMEK Z. (2010): Determinace poranění ryb kormoránem velkým a ostatními rybožravými ptáky. Jihočeská univerzita, Fakulta rybářství a ochrany vod. – MANDÁK M., POLÁŠEK Z. a kol. (2006): Ekologie a početnost volavky popelavé (*Ardea cinerea*) v Moravskoslezském kraji. Slezská ornitologická společnost. Účelová studie pro MŽP. Nepubl. – Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 540/2003. – Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 3206/2007. – Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 3961/2009. – Sdělení č. 22 odboru legislativního k problematice poskytování náhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy za škody způsobené na rybách v rybářských revírech. Věstník MŽP 9/2006.

SUMMARY

Koubová M, Neuwirthová H.: On the Proposal for Guidelines on Derogation Relating to the Grey Heron

The Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic was charged by the Ministry of the Environment of the Czech Republic with developing guidelines on streamlining the

setting derogations related to the Grey Heron (*Ardea cinerea*). The derogations can be issued according to Article 5 of Act No. 114/1992 Gazette on Protection of Nature and the Landscape, as amended later, only where there is no other satisfactory solution, in order to prevent serious damage to fisheries or with the purpose of wild fauna protection. The guidelines aims at highlighting possible difficulties related to the above process, e.g. the legislative framework, quantifying the serious damage and limitation in current knowledge of the Grey Heron bionomics.